

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УКЛАДАННЯ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

*Комарницька Євгенія,
магістратура факультету європейського права та
правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Сімейне законодавство як самостійна галузь законодавства України на різних етапах історичного розвитку нашої держави та суспільства зазнавало значних змін. Багаторічний досвід застосування законодавства про шлюб та сім'ю підтвердив життєздатність ряду його норм, виявив значну кількість невирішених проблем та протиріч, котрі ще більше загострилися на фоні змін у соціально-економічній сфері.

Ядро сучасних законодавчих перетворень у сфері цивільного та сімейного права, без сумніву, становлять Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року та Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року, якими були внесені принципові зміни в зміст правового регулювання відносин між подружжям. Однак нормативне регулювання не може повною мірою охопити весь спектр сімейних правовідносин з урахуванням індивідуальних інтересів подружжя, а тому на допомогу приходить шлюбний договір як один із правових засобів регулювання відносин між подружжям.

Шлюбний договір викликає значний інтерес та чимало запитань як у юристів, так і осіб, які бажають укласти такий договір. Слід зазначити, що в іноземних державах, на відміну від нашої країни, шлюбні договори (контракти) давно стали звичним явищем і забезпечують цивілізовані відносини в сім'ї. Незначна поширеність шлюбного договору в Україні багато в чому пов'язана з низькою інформованістю громадян України про наявність такого правового інституту та його функції.

Законодавче визнання можливості укладення шлюбних договорів, які визначають правовий режим майна подружжя, свідчить про зростання приватноправових засад у сфері сімейних відносин, які завжди характеризувалися перевагою немайнових елементів над майновими і принципом мінімального втручання держави в сімейні відносини, а також добровільним та рівноправним характером шлюбно-сімейних зв'язків.

Сімейне законодавство дає можливість докладно обговорити майнові питання, що дозволяє виключити невизначеність і виникнення проблем у майбутньому.

Актуальність дослідження полягає в тому, що з розвитком ринкових відносин в Україні кожна особа може мати у власності певне майно, яким вона бажає розпоряджатися на свій розсуд, незалежно від

волі іншої сторони, а для регулювання цього питання необхідний правовий механізм, який знайшов своє відображення в шлюбному договорі.

Метою статті є комплексне дослідження і узагальнення нормативної бази сучасного законодавства про шлюбний договір в Україні та Європейському Союзі, а також монографічних робіт таких авторів, як І.В. Жилінкова, З.В. Ромовська, С.Я. Фурса, В.С. Гопанчука, О.В. Дзери, Олійник О.С., які взяли активну участь у розробці цієї теми.

Предметом цієї статті є шлюбний договір в Україні та Європейському Союзі, тобто майнові права та обов'язки подружжя.

Об'єктом дослідження є інститут сімейного законодавства України та Європейського Союзу, майнові відносини подружжя і їх правове регулювання.

В основі сімейних зв'язків лежить не тільки духовна спільність, а й матеріальна база. Для виконання сім'єю її багатогранних функцій у суспільстві необхідна наявність достатніх для цього матеріальних благ, оскільки будь-яка сфера сімейного життя потребує відповідних витрат.

Тому між подружжям виникають не тільки особисті, а й майнові правовідносини. Як і сфера особистих немайнових відносин, сфера майнових відносин підпадає під дію закону, метою чого є забезпечення нормального функціонування сім'ї, захист майнових прав подружжя, дітей, інших членів сім'ї.

Майнові права та обов'язки досить детально регламентуються у правових системах сучасності. Це відносини з приводу режиму майна подружжя, порядку управління ним, надання матеріального утримання ним, надання матеріально утримання один одному. Вирізняють три основні види правового режиму майна подружжя: спільний, роздільний та змішаний.

Режим спільності майна подружжя означає право спільної сумісної власності на майно, нажите за час шлюбу. Однак майно, яке належало їм до шлюбу, а також отримане під час шлюбу за договором дарування або у спадщину, залишається в роздільній власності. Режим роздільності передбачає належність кожному з подружжя не тільки його дошлюбного майна, а й майна, набутого під час шлюбу, але за власні кошти. Змішаний режим означає, що в період перебування у шлюбі подружжя розпоряджається майном окремо, а в разі розлучення це майно стає загальним і ділиться порівну.

Юридичною підставою застосування певного режиму майна може бути закон держави або шлюбний договір (законний та договірний режими майна). Передбачається, що подружжя вправі змінити встановлений законом режим спільності майна, передбачивши у шлюбному контракті будь-які умови, які не суперечать законодавству, а саме: спільність буде включати лише рухоме й

нерухоме майн, яке буде набуто подружжям в період шлюб; із загальних правил режиму спільності майна будуть зроблені винятки; один із подружжя буде мати право отримати певне майно, сплативши за нього відповідну компенсацію; один із подружжя буде мати право у разі розлучення отримати пастку майна до його поділу; частки майна не будуть рівними тощо.

За шлюбним договором подружжю надається можливість врегулювати майнові відносини за своїм бажанням. У ньому може визначитися статус дошлюбного, шлюбного майна подружжя та його поділ у разі розірвання шлюбу.

Законодавство багатьох держав передбачає порядок укладення шлюбного договору. Як правило, для цього обов'язковою є присутність обох сторін і нотаріальне посвідчення їхніх підписів (Німеччина). Інколи допускається присутність представників сторін (Франція). Договір про майнові відносини між подружжям найчастіше укладається до шлюбу і може породжувати правові наслідки лише з часу його реєстрації (Франція). У державах, де відсутній легальний режим майна, подружжя обов'язково укладає шлюбний договір.

Порядок управління майном також може бути встановлений законом або шлюбним договором. Так, у законодавстві Аргентини, Бразилії, Іспанії передбачено, що спільним майном управляє чоловік. Однак, розпорядження нерухомістю подружжя здійснюються здебільшого спільно (Німеччина).

У правових системах, де передбачено укладення шлюбного договору, питання утримання подружжя переважно ним і регулюється. У такому разі норми шлюбного договору не повинні суперечити нормам моралі та ставити подружжя у гірше становище, ніж запропоноване нормами законодавства. Таких принципів було дотримано і вітчизняним сімейним законодавством при регулюванні майнових відносин за наявності укладеного між подружжям шлюбного договору.

В Україні, регулювання майнових відносин між подружжям регламентується відповідними нормами СК України, якими визначено наявність у дружини та чоловіка права особистої приватної власності, права спільної сумісної власності подружжя; прав тв. Обов'язки подружжя щодо утримання; права на укладення шлюбного договору.

Тобто національне сімейне законодавство передбачає законний (легальний) – (глава 7 СК України) та договірний – (глава 10 СК України) – режими майна подружжя.

Сімейним кодексом України встановлено, що шлюбним договором регулюються майнові відносини між подружжям, визначають їхні майнові права та обов'язки. Якщо такий договір не укладено, то на майно подружжя поширюватиметься режим, передбачений законодавством.

У разі виникнення спору між подружжям з приводу майна, за наявності договору суд, передусім, бере до уваги умови шлюбного договору. Зазначене є суттєвим, адже норми законодавства та умови шлюбного договору можуть по-різному трактувати ті самі поняття, наприклад, щодо юридичної долі майна.

Шлюбний договір – це документ, який укладається у письмовій формі і нотаріально посвідчується між подружжям, а також особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, регулює майнові відносини між подружжям (наприклад, визначає розмір часток кожного із подружжя зі спільного майна), у тому числі визначає їхні майнові права та обов'язки як батьків.

Умовно можна поділити всі домовленості подружжя у шлюбному контракті на чотири категорії:

- угоди подружжя щодо правового режиму їхнього майна;
- угоди щодо порядку користування спільним і розподільним майном;
- угоди щодо порядку управління майном і укладення з ним угод;
- угоди зобов'язального характеру (щодо порядку несення витрат на утримання спільного спільного і роздільного майна; щодо взаємного утримання подружжя тощо)

Інститут шлюбного договору в Україні «запрацював» з моменту введення в дію нового Сімейного кодексу України.

Однак слід відзначити, що й сьогодні для більшості сімей укладення шлюбного договору є екзотикою і в основному він укладається або доволі забезпеченими людьми, або на прохання батьків одного з молодих осіб, або шлюб укладається вдруге і тощо.

Таке ставлення до шлюбного договору, яке склалося в нашому суспільстві, пояснюється багатьма причинами.

По-перше, в Україні немає традиції укладення шлюбних договорів. Шлюб у житті багатьох молодих людей – це своєрідний період, коли діють почуття моралі, кохання. Тому укладення шлюбного договору розцінюють як відсутність кохання і укладення шлюбу з інших, наприклад, матеріальних міркувань.

По-друге, більша частина громадян нашої країни, на жаль, належить до осіб малозабезпечених і не володіє будь-яким цінним майном, правовий режим якого можна було б погоджувати між подружжям в шлюбному договорі.

По-третє, багатьох відлякує сама процедура укладання такого договору, оскільки, відповідно до ст. 94 СК України, шлюбний договір підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню. А це також зобов'язує молодих осіб надавати нотаріусу певні документи, виписувати умови шлюбного договору, що не завжди на їх думку, є сумісним з процедурою укладення шлюбу, а саме з почуттями і коханням.

По-четверте, це – недостатня поінформованість членів нашого суспільства про можливості регулювання сімейних правовідносин шляхом укладення шлюбного договору ще до виникнення конфліктних ситуацій у сім'ї і старі стереотипи щодо вирішення майнових питань подружжя шляхом досягнення домовленостей між ними, виходячи із принципів справедливості. При цьому ніхто з подружжя не думає про те, що майнові відносини необхідно вирішувати не тоді, коли вони вже загострилися, а якраз тоді, коли є кохання, взаєморозуміння та повага. Таким інструментом для врегулювання майнових інтересів подружжя і може стати саме шлюбний договір.

Шлюбний договір був відомий країнам романо-германської та англо-саксонської правових сімей уже в ранній період їх розвитку та був нерозривно пов'язаний із існуючими звичаями та традиціями, насамперед з інститутом заручин, під час яких і вирішувалися найважливіші майнові питання.

У період нової історії з розвитком економіки і культури в країнах Західної Європи відбулася еволюція шлюбно-сімейних відносин. Правове регулювання відносин власності між подружжям стало здійснюватися шляхом визначення правового режиму їх майна – законного і договірного. Саме в цей історичний період і з'являється шлюбний договір в його сучасному розумінні – як домовленість між майбутнім подружжям при вступі в шлюб, якою визначалися їх майнові відносини. Якщо спочатку дії щодо укладення шлюбного договору досить часто носили просто формальний характер, то поступово інститут шлюбного договору набуває свого правового оформлення та правового значення. Норми про шлюбні договори були включені до багатьох кодифікованих законодавчих актів (розділ 6 «Шлюбні договори» Саксонського цивільного Уложення, глава 28 «Про шлюбні договори» Загального цивільного уложення Австрійської імперії 1811 року тощо). Законодавством допускається свобода шлюбних домовленостей на законодавчому рівні. Відносини між подружжям регулюються законом лише у випадку, коли сторони не уклали шлюбного договору.

Договірний режим майна подружжя є альтернативним законному (легальному) режиму, однак законодавцем майже всіх країн встановлюються певні рамки, у межах яких може розвиватися договірна ініціатива подружжя, оскільки закон містить пряму вказівку про те, які елементи законного режиму можуть бути змінені подружжям за домовленістю.

Таким чином, за своєю правовою природою шлюбний договір є міжгалузевим цивільно-сімейним правочиною, спрямованим на зміну правового режиму майна подружжя порівняно із режимом, встановленим законом. При цьому цивільно-правовий характер шлюбного договору має перевагу над сімейно-правовим, оскільки

шлюбний договір спрямований на реалізацію таких основоположних принципів цивільного права, як рівність сторін, автономія волі, майнова самостійність, а також у тому, що шлюбний договір повинен відповідати загальним вимогам, додержання яких є необхідним для чинності правочину (ст. 203 ЦК України) та його зміна, припинення чи визнання недійсним здійснюється на підставах, передбачених ЦК України.

Специфіка шлюбного договору у порівняно з іншими цивільними правочинами, тобто його сімейно-правовий аспект, полягає у його особливому суб'єктному складі та змісті.

На основі порівняльно-правового аналізу правових режимів майна подружжя України та країн романо-германської і англо-американської правових сімей відзначається встановлені різні вектори розвитку сімейного законодавства щодо шлюбного договору. Так, українське законодавство від традиційного в історичному плані правового режиму роздільності майна подружжя перейшло до правового режиму спільної сумісної власності подружжя на майно, набутого ними під час перебування у шлюбі. У той же час правове регулювання відносин власності подружжя в країнах Західної Європи розвивалися шляхом обмеження правомочностей чоловіка, внаслідок чого в цих країнах встановилися переважно різні варіанти режиму часткової спільності майна подружжя (спільність всього майна подружжя, встановлення нерівних прав подружжя в спільному майні, спільність рухомого майна, спільність плодів і прибутків, спільність прибутків і збитків, спільність приросту майна, спільне управління майном тощо).